

ОЦІНКА АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ У ВНУТРІШНЬОМУ АУДИТІ

ASSESSMENT OF THE AUDIT RISK IN INTERNAL AUDIT

Копотієнко Т.Ю.

кандидат економічних наук, ст. викладач кафедри
фінансового аналізу та аудиту,
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті висвітлено результати дослідження теоретико-методичних аспектів аудиторського ризику під час планування та проведення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання. Досліджено змістову характеристику аудиторського ризику. Представлено систематизацію факторів впливу на елементи аудиторського ризику під час здійснення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання, що сприятиме раціональному плануванню обсягу та складу аудиторських процедур.

Ключові слова: аудиторський ризик, внутрішній аудит витрат, суб'єкт господарювання.

В статье отражены результаты исследования теоретико-методических аспектов аудиторского риска при планировании и проведении внутреннего аудита расходов субъектов хозяйствования. Исследована содержательная характеристика аудиторского риска. Представлена систематизация факторов влияния на элементы аудиторского риска при осуществлении внутреннего аудита расходов субъектов хозяйствования, что будет способствовать рациональному планированию объема и состава аудиторских процедур.

Ключевые слова: аудиторский риск, внутренний аудит расходов, субъект хозяйствования.

The article presents the results of the study of theoretical and methodical aspects of audit risk in planning and performing an internal audit of the expenses of business entities. The content characteristics of audit risk are investigated. The systematization of factors of influence on elements of the audit risk in the performing the internal audit of expenses, which will facilitate to the rational planning of the volume and composition of audit procedures.

Key words: auditor's risk, internal cost audit, business entity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Оцінювання аудиторського ризику під час планування та проведення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання є важливим та обов'язковим складником контрольного процесу. Розрахунок аудиторського ризику в межах здійснення внутрішнього аудиту витрат підприємств сприяє досягненню мети контрольного заходу в максимально ефективний спосіб, оскільки на підставі оцінки аудиторського ризику внутрішній аудитор визначає обсяг, характер та послідовність застосування аудиторських процедур. Нині потреба обґрунтування змістової характеристики та вдосконалення систематизації факторів впливу на величину аудиторського ризику є необхідною передумовою оцінки цього показника під час здійснення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сутність та розроблення методичних підходів до оцінки аудиторського ризику є предметом наукового інтересу багатьох науковців, однак переважно вони сто-

суються зовнішнього аудиту. Окремі теоретичні та практичні аспекти оцінювання аудиторського ризику під час проведення зовнішнього аудиту розглядали Т.В. Акімова [1], Є.Б. Бережний [2], Л.О. Голуб [3], Н.І. Дорош [4], В.Д. Зелікман [1], О.А. Петрик [5], К.О. Редько [6], Р.Б. Сокольська [1] та інші науковці. Проблематика оцінювання аудиторського ризику у внутрішньому аудиті порушувалася у дослідженнях К.О. Назарової [7] та О.А. Петрик [5]. Зокрема, у монографії К.О. Назарової аудиторський ризик було розглянуто в концепції взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Позитивно оцінюючи напрацювання вчених, зазначимо, що відмінності теоретико-методичних та організаційних аспектів внутрішнього і зовнішнього аудитів зумовлюють незавершеність дослідження сутнісних характеристик, функціонального призначення аудиторського ризику у внутрішньому аудиті, а також систематизації факторів впливу на величину цього показника з огляду на ідентифікацію як об'єкта внутрішнього аудиту витрат діяльності суб'єкта господарювання.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження теоретико-методичних аспектів аудиторського ризику під час планування внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання та їх удосконалення шляхом систематизації факторів впливу на величину цього показника.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. Основним джерелом, у якому висвітлено концептуальні засади розуміння сутності та складу аудиторського ризику в аудиті, є міжнародні стандарти аудиту (далі – МСА). Відповідно до даного документу, аудиторський ризик визначається як імовірність того, що аудитор висловить неправильну думку про достовірність фінансової звітності, тоді як фактично у звітах містяться суттєво перекручені дані [8].

З положеннями МСА узгоджується думка К.О. Назарової, яка визначає аудиторський ризик як імовірність того, що аудитор висловить хибне враження про достовірність фінансових звітів, які містять суттєві перекручення, що може позначитися на прийнятті рішень користувачами [7, с. 218–219].

Подібною є позиція Н.І. Дорош, яка вважає аудиторський ризик небезпекою того, що за результатами застосування аудиторських процедур аудитор висловить невірне судження про достовірність звітності, тобто якщо стосовно неправильно складеної у суттєвих аспектах звітності буде надано модифікований аудиторський звіт, і навпаки [4, с. 171]. Спираючись на те, що метою проведення аудиту є висловлення думки аудитора про те, що фінансова звітність клієнта складена достовірно в усіх суттєвих аспектах, учена пропонує розглядати два можливі варіанти помилок під час представлення аудиторського звіту. Перший варіант передбачає висловлення аудитором немодифікованої думки (надання позитивного висновку), тоді як фінансова звітність містить суттєво викривлену інформацію, що за змістом є тотожним визначенню поняття «аудиторський ризик» у МСА. Другим можливим варіантом помилки є представлення в аудиторському звіті модифікованої

думки щодо недостовірності звітності інформації, тоді як у дійсності це не так [4, с. 171]. Уважаємо, що така ситуація є менш поширеною у практичній діяльності, однак можливою.

Н.І. Дорош було сформовано й дещо інший підхід до розуміння сутності аудиторського ризику як імовірності появи аргументованих скарг щодо якості результатів здійсненого аудиту і достовірності аудиторського висновку [4, с. 171], що вказує на існування відповідальності аудитора чи аудиторської фірми за якість проведеної перевірки.

Результати огляду фахової літератури засвідчили, що схожих позицій відносно трактування аудиторського ризику з більшим чи меншим ступенем подібності залежно від досліджуваного аспекту дотримуються чимало інших науковців. Однак усі вони вказують на те, що аудиторський ризик – це ризик саме з позиції суб'єкта проведення аудиту, що впливає на інформаційний ризик користувачів фінансової звітності, які можуть висунути претензії до результатів аудиту та зумовити відповідальність аудитора. Схематично даний логічний зв'язок представлено на рис. 1.

Проілюстрований на рис. 1 зв'язок видів ризику в аудиті підтверджує те, що аудиторський ризик є професійним ризиком аудитора. Оцінка аудиторського ризику аудиторами та аудиторськими фірмами дає змогу зменшити термін перевірки, уникнути зайвих трудовитрат. Разом із тим якщо аудитор не проявив достатньої ретельності під час збору аудиторських доказів та висловив помилкову впевненість у достовірності звітності, а на підприємство-клієнта, наприклад, були накладені штрафні санкції, тоді аудитор чи аудиторська фірма можуть бути звинувачені в неякісному проведенні аудиту і притягнуті до відповідальності.

На відміну від аудиторського інформаційний ризик є ризиком користувача фінансових звітів. Інформаційний ризик полягає у тому, що через помилки у фінансових звітах користувачем може бути прийняте неправильне рішення. Це, своєю чергою, може призвести до ймовірності появи бізнес-ризиків (імовірності настання негативних економічних наслідків для користувача звітності). Так, інвестування у діяльність

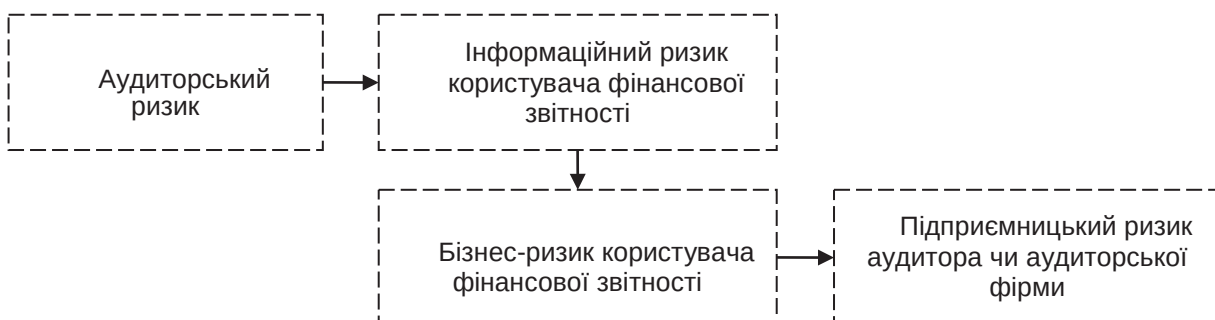

Рис. 1. Взаємозв'язок видів ризику в аудиті

Джерело: розроблено автором на основі [8]

підприємства, яке має значну ймовірність банкрутства, може призвести до того, що інвестор понесе збитки.

Реалізація бізнес-ризиків зумовлює втрати користувачами, які, своєю чергою, можуть висунути претензії аудиторю щодо неякісно проведеного аудиту. Внаслідок пред'явлення позовів користувачами фінансової звітності суб'єкт проведення аудиту може понести відповідальність згідно з чинним законодавством, а також утратити репутацію, що становить його підприємницький ризик. Слушною є думка М.Ю. Неустроєва, який переконаний у тому, що від рівня аудиторського ризику залежить не тільки матеріальна, а й моральна відповідальність аудитора [9].

На основі вищерозглянутого можемо зробити такі узагальнення. Основною причиною оцінки аудиторського ризику є необхідність забезпечення належного рівня якості результатів аудиту, що, з одного боку, мінімізує інформаційний ризик користувачів фінансової звітності, а з іншого – зменшує можливість виникнення негативних наслідків для аудитора. Так, якщо аудитор визначає аудиторський ризик як високий (значний ризик помилитися ід час надання висновку), він буде застосовувати більшу кількість аудиторських процедур (аналітичних процедур, детальних тестів тощо), щоб зібрати достатню кількість доказів для забезпечення належної якості результатів аудиту.

У зовнішньому аудиті загальна величина ризику впливає на вартість аудиту, для внутрішнього аудиту це не є характерним. Розрахунок аудиторського ризику у внутрішньому аудиті потрібен для визначення обсягу і характеру контрольних процедур та, на нашу думку, є більш спрямованим на оцінку окремих компонентів аудиторського ризику, а не загального показника. Отже, розрахунок аудиторського ризику є важливою компонентою процесу аудиту, що дає змогу впливати на якість одержаних результатів. Саме забезпечення належного рівня якості контрольного заходу, на наше переконання, є основним аргументом на користь необхідності розрахунку аудиторського ризику у внутрішньому аудиті.

Варто зазначити, що важливо не уникнути аудиторського ризику взагалі (оскільки це неможливо), а правильно його оцінити. Можна погодитися з тим, що «оцінка аудиторського ризику є характеристикою очікувань аудитора щодо виникнення впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на процес формування аудиторського судження» [10, с. 124]. Отже, рівень аудиторського ризику під час планування та проведення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання має ґрунтуватися на визначенні його складових елементів та оцінці впливу факторів на них.

У положеннях МСА та науковій літературі відображено різні підходи до оцінки аудиторського ризику, однак більшість із них сходиться у тому, що основними компонентами аудиторського ризику є ризик суттєвого викривлення

та ризик невиявлення. Визначення ризику суттєвого викривлення, своєю чергою, передбачає оцінювання властивого ризику та ризику контролю.

Відповідно до тлумачення змісту властивого ризику, наданого у праці [9], він є результатом істотних умов, подій, обставин, дії або бездіяльності, які можуть негативно вплинути на здатність підприємства досягати своїх цілей і реалізовувати свої стратегії, а також як результат вибору неналежних цілей і стратегій. Зазначене твердження є дещо суперечливим, оскільки відображає визначення підприємницького ризику (бізнес-ризик) суб'єкта господарювання, а не властивого ризику як складової частини аудиторського ризику. Не цілком поділяємо позицію стосовно ототожнення власного (властивого) ризику з бізнес-ризиками (ризиками діяльності підприємства) [5, с. 367], оскільки, відповідно до МСА, бізнес-ризик має значно ширший зміст, аніж ризик суттєвого викривлення, оскільки включає у себе останній.

У діяльності суб'єктів господарювання бізнес-ризик часто виникають унаслідок розроблення нової продукції або послуг, неврахування особливостей локалізації споживачів під час розширення бізнесу, невдало вибраної концепції підприємств тощо. Але вплив цих факторів на господарську діяльність підприємства не означає, що вони зумовлять викривлення облікової інформації, зокрема за об'єктом «витрати». Водночас властивий ризик є ризиком суттєвого викривлення облікових та/або звітних даних унаслідок впливу на систему обліку суб'єкта господарювання зовнішніх та внутрішніх факторів.

До зовнішніх факторів впливу на величину властивого ризику варто віднести зміни рівня податкового навантаження, рівня конкуренції у галузі, попиту споживачів, нормативно-правового регламентування діяльності, зокрема бухгалтерського обліку підприємств.

Визначаючи перелік внутрішніх факторів впливу на значення властивого ризику, необхідно передусім зважити на специфіку суб'єктів господарювання, для контролю діяльності яких може бути застосовано внутрішній аудит, адже внутрішній аудит є формою контролю, яка запроваджується власниками господарських товариств та іншого виду корпоративних утворень (у т. ч. корпоративних мереж підприємств), де є розмежування функцій володіння та поточного управління бізнесом, для оцінки ефективності управління господарським товариством найнятими менеджерами. Отже, до внутрішніх факторів пропонуємо відносити такі чинники, як організаційна структура підприємств, частка заробітної плати менеджерів, що є відсотком від прибутку, рівень завантаженості персоналу за центрами виникнення витрат, вибір системи обліку та методу калькулювання собівартості, рівень санкціонування витрат операційної діяльності керівником (менеджером).

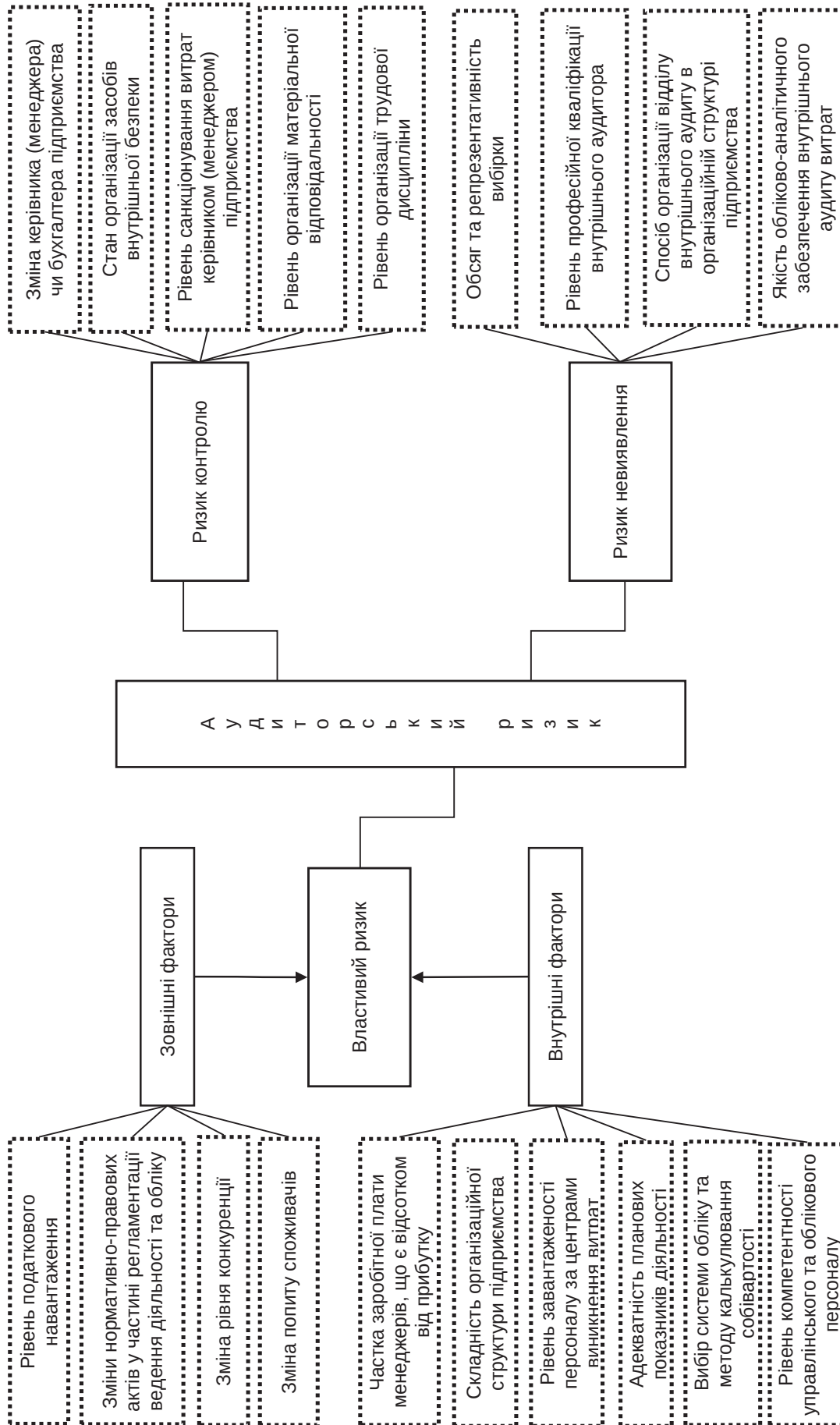

Рис. 2. Систематизація факторів впливу на елементи аудиторського ризику під час планування та проведення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання

Джерело: розроблено автором

Стосовно організаційної структури слід відзначити, що у господарських товариств та корпоративних мереж підприємств вона є більш складною, ніж у суб'єктів господарювання, які не мають ознак корпоративного утворення. Іншим внутрішнім фактором, який пропонуємо виділяти в межах оцінки аудиторського ризику, є зміна частки у заробітній платі менеджерів, що є відсотком від прибутку (товарообігу) господарського товариства. Свою позицію пояснюємо тим, що зазначений чинник може бути поштовхом до завищення чистого прибутку менеджером шляхом маніпулювання витратами, величина яких впливає на визначення чистого фінансового результату. Такі чинники, як рівень завантаженості персоналу за центрами виникнення витрат та рівень санкціонування витрат операційної діяльності керівником (менеджером), впливають на ризик учинення помилки під час здійснення операцій, що супроводжуються формуванням витрат. Аналогічної позиції дотримуємося стосовно вибору підприємством системи обліку та методу калькулювання собівартості, що залежно від складності вибраного методу також може зумовити ризик суттєвого викривлення інформації про витрати.

Другим елементом аудиторського ризику є ризик контролю, який пов'язаний із небезпекою невиявлення та неусунення системою внутрішнього контролю підприємства суттєвих помилок. Його поява зумовлена недоліками функціонування систем обліку і внутрішньогосподарського контролю та переважно залежить від керівника/менеджера і головного бухгалтера підприємства, на яких першочергово покладається відповідальність за створення та підтримку систем обліку і внутрішньогосподарського контролю. На відміну від зовнішнього аудиту суб'єкт проведення внутрішнього аудиту чинить значний вплив на ризик контролю.

Останнім складником аудиторського ризику є ризик невиявлення, який відображає ймовірність застосування аудиторських процедур невідповідного виду або в невідповідному обсязі до конкретного об'єкта. Він зумовлений застосуванням вибіркового методу під час одержання аудиторських доказів, який, своєю чергою, використовується через обмеження у часі для виконання конкретного завдання.

Суб'єкт проведення внутрішнього аудиту не присутній безпосередньо під час проведення кожної господарської операції. Щоб зменшити ризик невиявлення, важливо прагнути, щоб вибірка була репрезентативною, тобто характеристика елементів вибіркової сукупності має відповідати характеристиці елементів генеральної сукупності. Разом із тим зазначимо, що порівняно із зовнішнім аудитором, внутрішній має можливість застосовувати значно ширшу вибірку завдяки систематичному характеру його діяльності. До факторів, які впливають на ризик невиявлення, слід віднести встановлену аудито-

ром межу суттєвості, рівень професійної кваліфікації внутрішнього аудитора, стаж роботи внутрішнього аудитора у даній організації (впливає на втрату пильності), рівень незалежності відділу внутрішнього аудиту, рівень доступу відділу внутрішнього аудиту до інформаційних джерел, якість обліково-аналітичного забезпечення внутрішнього аудиту, репрезентативність вибірки.

Визначені нами фактори впливу на величину компонентів аудиторського ризику систематизовано на рис. 2.

Прийнято вважати, що єдиним компонентом аудиторського ризику, на зміну якого може впливати аудитор, є ризик невиявлення. Однак систематичний характер здійснення внутрішнього аудиту дає змогу поступово знижувати рівень властивого ризику та ризику контролю шляхом формування рекомендацій за його результатами. Натомість виникає загроза поступового зростання ризику невиявлення через утрату пильності внутрішніми аудитором.

МСА 320 «Суттєвість під час планування та проведення аудиту» містить твердження про взаємозалежність межі суттєвості та аудиторського ризику. Тобто чим вища межа суттєвості, тим нижчого значення набуває аудиторський ризик, і навпаки, з чим погоджуємося. Разом із тим слід конкретизувати, що рівень аудиторського ризику на визначення величини суттєвості не впливає, оскільки межа суттєвості має ґрунтуватися на розумінні потреб користувачів.

Межа суттєвості впливає на аудиторський ризик, однак рівень аудиторського ризику на межу суттєвості не може впливати. Із цієї причини не можемо погодитися з науковою позицією, яка полягає у рекомендації за потреби зниження аудиторського ризику встановлювати рівень суттєвості нижчий, аніж той, що було визначено на стадії планування контрольного заходу [11, с. 31]. Це пояснюємо тим, що така процедура буде суто технічною та ігноруватиме потреби користувачів інформації.

Під час використання запропонованого нами підходу до оцінки рівня суттєвості та ідентифікованих викривлень у процесі проведення внутрішнього аудиту витрат підприємств зменшення аудиторського ризику шляхом зниження рівня суттєвості вважаємо взагалі неприйнятним. Зниження рівня суттєвості на стадії проведення внутрішнього аудиту витрат підприємств є допустимим, однак за виникнення обставин, що зумовлюють зміну інтересів чи потреб користувачів інформації, наприклад необхідність значної економії. Потребу у зниженні завищеного рівня аудиторського ризику не вважаємо причиною, яка дає підставу внутрішньому аудиту зменшувати попередньо встановлений рівень суттєвості. Більш раціонально у цьому разі дотриматися вимог МСА, які рекомендують зменшувати аудиторський ризик через отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів [8].

Встановлений на стадії планування рівень аудиторського ризику застосовується під час визначення характеру, термінів, обсягу і послідовності застосування аудиторських процедур, які за вимогами МСА «Суттєвість під час планування та проведення аудиту» мають бути відображені у стратегії та плані аудиту.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження змісту та методичних аспектів аудиторського ризику дало змогу обґрунтувати необхідність його оцінювання під час здійснення внутрішнього аудиту витрат суб'єктів господарювання. Для адаптації наявних наукових розробок до потреб реалізації внутрішнього аудиту

витрат підприємств було здійснено систематизацію факторів впливу на складники аудиторського ризику, яка на відміну від наявних доповнена такими чинниками, як частка заробітної плати менеджерів, що є відсотком від прибутку, рівень завантаженості персоналу за центрами виникнення витрат, вибір системи обліку та методу калькулювання собівартості, рівень санкціонування витрат операційної діяльності керівником (менеджером). Зазначені пропозиції сприятимуть раціональному плануванню обсягу та складу аудиторських процедур. Перспективою подальших досліджень з окресленої проблематики є розроблення інтегрального показника оцінки ідентифікованих факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сокольська Р.Б., Зелікман В.Д., Акімова Т.В. Удосконалення підходу до визначення аудиторського ризику та суттєвості на стадії планування аудиту. Торгівля, комерція, підприємництво. 2014. Вип. 16. С. 185–189.
2. Бережний Є.Б. Теоретичні та емпіричні підходи до визначення аудиторського ризику. Бізнес Інформ. 2017. № 12. С. 365–369.
3. Голуб Л.О. Оцінка аудиторського ризику та тестування засобів контролю фінансової діяльності підприємства. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 42. С. 207–214.
4. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика: монографія. Київ, 2006. 495 с.
5. Петрик О.А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: дис. ... докт. екон. наук: 08.06.04. Київ, 2004. 540 с.
6. Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія: монографія. Київ, 2008. 493 с.
7. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність: монографія. Київ, 2015. 464 с.
8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Ч. 1. Київ: СТАТУС, 2015. 1249 с.
9. Неустроев М.Ю. Оценка рисков в аудите при выборе аудиторских доказательств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.12. Иркутск, 2011. 161 с.
10. Шерстюк О.Л. Діагностика аудиторського ризику. Вісник КНТЕУ. 2013. № 1. С. 117–127.
11. Мазур В.П. Суттєвість і аудиторський ризик при здійсненні аудиту фінансових результатів від сільськогосподарської діяльності. Вісник ЖДТУ. 2014. № 1(67). С. 25–32.